Wchodzenie niepełnosprawnych absolwentów szkół wyższych na rynek pracy

Elżbieta Zakrzewska-Manterys

<https://orcid.org/0000-0003-3727-4411>

Uniwersytet Warszawski

Streszczenie

Artykuł dotyczy sytuacji zatrudnieniowej niepełnosprawnych absolwentów szkół wyższych. W części pierwszej przedstawiono sytuację niepełnosprawnych studentów, ze szczególnym uwzględnieniem roli odgrywanej przez uczelniane biura ds. osób niepełnosprawnych (BON). W części drugiej zanalizowano sytuację osób niepełnosprawnych na rynku pracy, pokazując aktualne trendy w tej dziedzinie. Część trzecia dotyczy sytuacji na rynku pracy niepełnosprawnych absolwentów szkół wyższych. W części tej przedstawiono realizowane w ostatnich latach programy aktywizujące. Na część czwartą składa się opis i interpretacja studium przypadku – losów niepełnosprawnej absolwentki poszukującej pracy.

Słowa kluczowe

niepełnosprawni absolwenci szkół wyższych, rynek pracy, studium przypadku.

STUDENCI NIEPEŁNOSPRAWNI

Gdy mowa o osobach niepełnosprawnych w roli studentów, to pojęcie niepełnosprawności musi zostać w pewien sposób ograniczone. Z pojęcia tego muszą zostać wykluczone osoby, których nie dotyczy kariera akademicka, czyli osoby z niepełnosprawnością intelektualną. Z drugiej strony, zastanowienia wymagają kryteria, według których daną osobę można zaliczyć w poczet osób niepełnosprawnych. Jest to zagadnienie o tyle ważne, że w kontekście funkcjonowania społecznego na wyższej uczelni szczególnie często zdarza się, że za osoby niepełnosprawne podają się osoby, które nie mają takiego orzeczenia, a jedynie mają subiektywne poczucie bycia osobą niepełnosprawną. Przykładowo, „Biuro do Spraw Osób Niepełnosprawnych (BON) przy Uniwersytecie Warszawskim podaje, że w roku akademickim 2009/2010 liczba niepełnosprawnych studentów wyniosła 2%, jednak 50% z nich nie posiadało orzeczenia o stopniu niepełnosprawności” (Izdebski 2010: 167–168). Z metodologicznego punktu widzenia jest to kwestia niezwykle ważna. Świadczy ona bowiem o tym, że pojęcia „niepełnosprawności prawnej” i „niepełnosprawności biologicznej” krzyżują się. Jak pisze Antonina Ostrowska, „zarówno w dostępnych statystykach, jak i badaniach naukowych szacowanie zjawiska niepełnosprawności i jej struktury zależy w znacznym stopniu od przyjętych definicji i klasyfikacji. Nie są one ujednolicone i zestandaryzowane. Stąd też wśród wielu badań, tak polskich, jak i europejskich, poszczególne określenia i wskaźniki często różnią się od siebie. Utrudnia to ocenę skali zjawiska i ogranicza możliwości dokonywania porównań zarówno w aspekcie terytorialnym, jak i czasowym” (Ostrowska 2018: 12).

W ostatnich latach sytuacja ta nie zmieniła się znacząco, bowiem jak czytamy na stronie internetowej BON, „Z usług oferowanych przez BON mogą jednak korzystać także osoby nieposiadające formalnego orzeczenia o niepełnosprawności – przewlekłe chore lub czasowo niepełnosprawne, które nie mając orzeczonego stopnia niepełnosprawności, ze względu na stan zdrowia nie są w stanie realizować standardowego programu studiów. Osoby takie są uznawane przez Uniwersytet Warszawski jako uprawnione do korzystania z usług BON i mogą otrzymać takie usługi i dostosowania, które umożliwią im konty-

nuowanie nauki”¹. Prowadzenie tego typu polityki może oznaczać, że wsparcie udzielane jest nie tym osobom, które najbardziej tego potrzebują, ale tym, które najbardziej przemożnie odczuwają subiektywny „dyskomfort studiowania” i przodują w postawach roszczeniowych, mimo że z formalnego punktu widzenia nie są niepełnosprawne (Zakrzewska-Manterys 2015: 32). Sytuacja ta utrudnia także odpowiedź na pytanie, kim są niepełnosprawni absolwenci szkół wyższych. Czy są to osoby, które podczas studiowania korzystały z usług BON, czy też te, które mają orzeczoną prawnie niepełnosprawność, choć z usług Biura mogły nie korzystać? Jest to kolejny ważny metodologiczny problem. Na potrzeby niniejszej analizy przyjmuję to drugie rozumienie terminu.

Według danych statystycznych procentowy udział osób niepełnosprawnych wśród studentów w ostatnich latach systematycznie wzrasta, mimo że nie zawsze jest on tożsamy ze zwiększeniem się liczby studiujących osób niepełnosprawnych – co wynika ze zmniejszenia się ogólnej liczby studentów ze względu na niż demograficzny. „W roku akademickim 1999/2000 liczba studentów niepełnosprawnych wynosiła 1752 osoby (0,12% ogółu studiujących) i wzrosła w 2012/13 do 31616 (tj. 1,89 % ogółu studiujących). [...] W roku akademickim 2013/14 liczba studentów niepełnosprawnych spadła do 28940 osób, ale ich udział w populacji studentów ogółem pozostał na zbliżonym poziomie jak w roku poprzednim – 1,87%” (Giermanowska i in. 2015: 19). Odsetek osób niepełnosprawnych wśród studentów wciąż jest niewielki, niemniej jednak systematyczny wzrost ich liczby sprawia, że ich wchodzenie na rynek pracy staje się ważnym zjawiskiem wymagającym dogłębnej analizy.

OSOBY NIEPEŁNOSPRAWNE NA RYNKU PRACY

Sytuacja osób niepełnosprawnych na rynku pracy to jeden z najbardziej newralgicznych obecnie problemów społecznych. Istnieje wiele przyczyn tego zjawiska, wynikających z mechanizmów rynkowych, poziomu funkcjonalności systemów wsparcia, ale także z zakorzenionych w sposobie myślenia współczesnych Polaków stereotypów, według których osoby niepełnosprawne nie nadają się do zatrudnienia, są złymi pracownikami, a ich praca jest dla państwa bardzo kosztowna ze względu na konieczność zapewnienia im specjalnych warunków w miejscu pracy. Wydaje się, że stereotypy te do pewnego stopnia podtrzymują specjaliści zajmujący się problematyką osób niepełnosprawnych. W ostatnio wydanym monumentalnym, ponad 700-stronicowym dziele zatytułowanym *Pedagogika specjalna. Od tradycji do współczesności* (Chrzanowska 2018) paragraf „osoba z niepełnosprawnością na rynku pracy – uwarunkowania, rzeczywistość, szanse” zawarty jest w przedostatnim rozdziale i liczy zaledwie 10 stron. Świadczy to dobitnie o marginalizowaniu przez pedagogów specjalnych sytuacji osób niepełnosprawnych na rynku pracy.

„Wskaźnik zatrudnienia osób z niepełnosprawnościami w ostatnich latach rósł wolniej niż wskaźnik zatrudnienia ogółem. W efekcie, od 2001 do 2016 r. luka w zatrudnieniu pomiędzy tymi dwiema grupami wzrosła z 37,4 punktów procentowych do 46,7 punktów procentowych.” (Chłoń-Domińczak i in. 2018: 22). Trend ten jest o tyle znamienity, że od kilku lat można odnotować poprawę sytuacji na rynku pracy, z której – jak się wydaje

– osoby niepełnosprawne raczej nie korzystają. „Według danych BAEL w 2016 r. wśród osób z niepełnosprawnościami było 476 tys. osób aktywnych zawodowo – co oznacza, że tylko co czwarta osoba pracowała lub poszukiwała pracy. Zdecydowana większość dorosłych OzN (73%) to osoby bierne zawodowo, czyli niepracujące i nieposzukujące pracy” (2018: 23).

Po roku 2016, jak wskazują dane BAEL, nastąpiła korzystna zmiana w zatrudnianiu osób niepełnosprawnych i negatywny trend zaczął się odwracać. Zmiany te są jednak bardzo powolne. „W III kw. 2018 r. współczynnik aktywności zawodowej osób niepełnosprawnych w wieku produkcyjnym wynosił 30,2% i tym samym osiągnął wartość dotychczas nienotowaną. Wzrost aktywności zawodowej był pochodną wzrostu zatrudnienia – wskaźnik zatrudnienia osób niepełnosprawnych w wieku produkcyjnym również osiągnął rekordową wartość i wyniósł 28,2%. Stopa bezrobocia tych osób utrzymała się na poziomie z poprzedniego kwartału, kiedy spadła do wartości – 6,8%.

W porównaniu do analogicznego okresu w roku 2017 obserwuje się wzrost współczynnika aktywności zawodowej o 0,3 pkt. proc., wskaźnika zatrudnienia o 0,7 pkt. proc., oraz spadek stopy bezrobocia o 1,2 pkt. proc. W porównaniu do analogicznego okresu w roku 2016 zmiany wyglądają następująco: wzrost współczynnika aktywności zawodowej o 3,7 pkt. proc.; wzrost wskaźnika zatrudnienia o 4,3 pkt. proc.; spadek stopy bezrobocia o 3,1 pkt. proc.”².

Mimo tego pozytywnego trendu, wskaźniki zatrudnieniowe osób niepełnosprawnych ciągle są niskie, co powoduje, że w ostatnich latach prowadzone są w Polsce liczne programy aktywizujące. Nie są one zbyt efektywne, gdyż mimo ich prowadzenia wskaźniki zatrudnieniowe znacząco nie wzrastają (Kukła, Duda, Czerw-Bajer 2011: 111). Skutkiem ubocznym prowadzenia takich programów jest stygmatyzacja ich uczestników, „która jest typowym skutkiem ubocznym wsparcia adresowanego do osób słabszych (czyli programów selektywnych), przejawia się w odmiennym traktowaniu takich osób przez pracodawców na otwartym rynku pracy, co z kolei prowadzi do strukturalnej segmentacji rynku pracy w myśl zasady: gorsze miejsca pracy dla słabszych pracowników” (Rymsza 2013: 135). Często zdarza się, że pracodawcy oferują uczestnikom programów aktywizujących czasowe zatrudnienie związane z finansowaniem miejsca pracy przez różnego rodzaju subsydia, a sami uczestnicy wędrują od jednego pracodawcy do drugiego, nie mając możliwości zaprezentowania się jako pełnoprawni pracownicy, z którymi można by zawrzeć bezterminowy kontrakt (2013: 135–136).

NIEPEŁNOSPRAWNI ABSOLWENCI SZKÓŁ WYŻSZYCH NA RYNKU PRACY

Istotną barierą w realistycznym diagnozowaniu sytuacji niepełnosprawnych absolwentów szkół wyższych na rynku pracy jest to, że badania na temat losów absolwentów jeszcze do niedawna nie były prowadzone systematycznie. Obowiązek monitorowania karier zawodowych absolwentów szkół wyższych został wprowadzony do polskiego systemu prawnego dopiero w roku akademickim 2011/2012, kiedy to weszła w życie Ustawa Prawo o szkolnictwie wyższym. Przed wejściem w życie tej ustawy „monitoring losów absol-

wentów był nieobowiązkowy, nieusystematyzowany i nieustandaryzowany, prowadzony za pomocą prowizorycznych narzędzi” (Niecewicz 2011: 168). Obecnie w Polsce istnieje obowiązek monitorowania losów absolwentów wyższych uczelni, dotyczy to także studentów niepełnosprawnych. Jednak krótka perspektywa czasowa takich badań uniemożliwia wychwycenie długoterminowych trendów.

Literatura dotycząca sytuacji zatrudnieniowej niepełnosprawnych absolwentów szkół wyższych jest stosunkowo uboga. Wynika to w dużej mierze z tego, że odsetek osób z wyższym wykształceniem jest w populacji niepełnosprawnych niewielki. Krystyna Słany, analizując dane z Narodowego Spisu Powszechnego z 2011 r. twierdzi, że „zauważalne są zmiany w porównaniu z rokiem 2002, wyrażające się wzrostem najwyższego poziomu wykształcenia, tj. podniesieniem się o 4 punkty procentowe odsetka osób z wyższym wykształceniem (z 4% do ok. 8%)” (Słany 2014: 55). Podobne prawidłowości zaobserwowały autorki raportu o sytuacji osób niepełnosprawnych. Twierdzą one, że odsetek osób z wyższym wykształceniem wśród niepełnosprawnych wynosił 4,6% w roku 2002 oraz 8,1% w roku 2009 (Kukulak-Dolata, Sobocka-Szczapa 2013: 11). Zmiany te wskazują na istnienie pozytywnego trendu w zakresie poziomu wykształcenia osób niepełnosprawnych, niemniej jednak wciąż odsetek osób z wyższym wykształceniem jest w tej grupie niewielki. „W 2016 tylko co dziesiąta osoba niepełnosprawna miała wykształcenie wyższe, podczas gdy wśród osób sprawnych blisko co czwarta” (Chłoń-Domińczak i in. 2018: 18).

Dodatkowym czynnikiem wpływającym na wzrost odsetka osób z wyższym wykształceniem jest zainicjowanie w Polsce w 2005 r. procesu bolońskiego, zgodnie z którym wprowadzono trójstopniowy przebieg studiów: studia licencjackie, studia magisterskie, studia doktoranckie³. Tak więc porównywanie odsetka osób z wyższym wykształceniem przed i po roku 2005 może być bardzo mylące, zważywszy na to, iż obecnie wystarczą 3 lata studiów, aby móc uznać daną osobę za posiadającą wyższe wykształcenie.

Wraz ze wzrostem odsetka studiujących osób niepełnosprawnych zwiększa się udział absolwentów wyższych uczelni w rynku pracy. W 2004 r. było około 900 takich osób, a w roku 2013 – ponad 8 tysięcy. Jest to skokowy wzrost, choć należy pamiętać o wprowadzeniu 3-letnich studiów licencjackich. „Według Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności (BAEL) współczynnik aktywności zawodowej odnotowany wśród niepełnosprawnych osób z wyższym wykształceniem wzrósł w trakcie dekady o 10 punktów procentowych (z 23,5% w 2003 r. do 32,7% w 2012) [...] Podobne zjawisko odnotowujemy przy analizie wskaźnika zatrudnienia w omawianym okresie [...] (z 18,6% do 28,5%)” (Giermanowska i in. 2015: 20). Trendy te są bardzo znamienne i świadczą o ogromnym zdeterminowaniu absolwentów w poszukiwaniu i utrzymaniu zatrudnienia. Należy przy tym odnotować, że analogiczne wskaźniki dotyczące osób o innych poziomach wykształcenia są raczej stabilne. Osoby z wyższym wykształceniem częściej pracują – w II kwartale 2014 r. 31%, rzadziej są bezrobotne (2%) oraz bierne zawodowo (66%) niż niepełnosprawni o innych poziomach wykształcenia (2015).

Portal WatchDogPfron, prowadzony przez fundację stawiającą sobie za cel „niezależne obywatelskie spojrzenie na dystrybucję środków publicznych” opublikował w marcu 2017 r. artykuł recenzujący program „Absolwent”, zatytułowany „Czy program ‘Absol-

went' polepszy sytuację niepełnosprawnych na rynku pracy?". Program „Absolwent” został wdrożony przez PFRON w grudniu 2016 r. i ma być realizowany do końca 2020 r., a jego celem jest dofinansowanie uzyskania wykształcenia na poziomie wyższym. Autorzy artykułu mają wiele pytań i wątpliwości, zwracają zwłaszcza uwagę na zbyt niskie ich zdaniem dofinansowania dla pracodawców, co może spowodować, że będą oni woleli płacić kary niż zatrudniać niepełnosprawnych pracowników⁴. Jest to kolejna inicjatywa PFRON wspierająca niepełnosprawnych absolwentów, co dobrze świadczy o dostrzeżeniu wagi problemu, choć z drugiej strony funkcjonalność proponowanego programu ciągle budzi wątpliwości. Danych dotyczących skuteczności proponowanych rozwiązań ciągle jeszcze brak (o podejmowanych projektach w ramach programu „Absolwent” patrz niżej).

Autorzy wydanego w 2018 r. raportu badającego sytuację zawodową niepełnosprawnych absolwentów szkół wyższych, którzy w trakcie studiów byli beneficjentami programów Student I i/lub Student II twierdzą, iż „w zbadanej grupie beneficjentów programów Student I i II objętych badaniem ponad 71% osób pracuje. [...] Poziom aktywności zawodowej badanych jest wyższy niż całej populacji OzN. Według wyników BAEL w III kwartale 2017 r. wskaźnik zatrudnienia wśród OzN w wieku produkcyjnym wynosił 16,7%, a wśród OzN z wykształceniem wyższym 33,8%, co nadal jest znacząco mniej niż wśród badanych osób, wśród których wskaźnik zatrudnienia przekracza 70%” (Chłoń-Domińczak, Felczak, Gilga, Kaczan, Maliszewska, Peda, Rygielski, Sitek 2018: 59).

Uznać więc można, że bardziej efektywne jest udzielanie wsparcia, zarówno finansowego, jak i organizacyjnego, osobom studiującym, tak aby mogły one samodzielnie planować swoją karierę edukacyjną, a następnie zatrudnieniową – niż aktywizacja zawodowa bezrobotnych absolwentów, która okazuje się niemal całkowicie nieskuteczna.

Zdanie stanowiące tytuł niniejszego artykułu – „Wejście niepełnosprawnych absolwentów szkół wyższych na rynek pracy” znajduje się na stronie tytułowej ostatnio wydanego kompleksowego opracowania na ten temat. Nie jest to jednak tytuł, lecz podtytuł. Tytuł książki brzmi: *Niedokończona emancypacja* (Giermanowska i in. 2015). Wnioski z przeprowadzonej analizy nie są budujące: „Niepożądane skutki funkcjonowania na elastycznym i niestabilnym rynku pracy można rozpatrywać wieloaspektowo. Dla niepełnosprawnych absolwentów oznacza to opóźnienie wchodzenia w dorosłość, wymuszoną stagnację i zależność od innych, frustrację wynikającą z niemożności zaspokojenia rozbudzonych aspiracji zawodowych. To nie tylko zawiedzione nadzieje niepełnosprawnych i ich rodzin, lecz także utrata kapitału osobistego młodych ludzi, osiągniętego dzięki edukacji. Z punktu widzenia polityki społecznej to marnowanie ogromnych środków finansowych i usług ukierunkowanych na edukację i aktywizację zawodową osób niepełnosprawnych, a brak integracji zawodowej i społecznej powoduje także utratę kapitału ludzkiego” (Giermanowska 2015: 120–121).

Również osobiste doświadczenia niepełnosprawnych absolwentów najczęściej są bardzo trudne, a niekiedy nawet traumatyczne. Długotrwałe, pełen przeszkód, upokorzeń, niespełnionych oczekiwań proces poszukiwania pierwszej pracy często powoduje osłabienie motywacji i rzutuje na dalsze, długofalowe losy zawodowe. „Na ogół był to proces długi, stresujący, wymagający ogromnego wysiłku samego niepełnosprawnego oraz jego

rodziny. Nie zawsze zakończony sukcesem podjęcia zatrudnienia. Etapami tego procesu są: wysyłanie wielu cv do pracodawców, kontakt z urzędami pracy i innymi organizacjami pośredniczącymi w zatrudnieniu, zwrócenie się o pomoc do krewnych i znajomych, uczestniczenie w rozmowach kwalifikacyjnych. W procesie poszukiwania pracy dominowały takie odczucia jednostek jak czekanie, bezradność i rezygnacja w obliczu braku informacji zwrotnej. Większość wysyłanych cv pozostawała bez odpowiedzi, a zaproszenia na rozmowy kwalifikacyjne były sporadyczne” (Giermanowska 2016: 101–102).

SYTUACJA ZATRUDNIENIOWA NIEPEŁNOSPRAWNEJ ABSOLWENTKI SZKOŁY WYŻSZEJ (STUDIUM PRZYPADKU)

Sytuację na rynku pracy niepełnosprawnych osób legitymujących się wyższym wykształceniem może zobrazować osobista relacja pani Marii Bąk, laureatki konkursu „Lady Disabled im. Krystyny Bochenek” w kategorii „życie zawodowe”, opublikowana w wydawanym przez PFRON kwartalniku „Niepełnosprawność”. Wykorzystywanie tego typu zapisków do analizy socjologicznej stanowi procedurę badawczą, którą można nazwać czymś pośrednim między jakościowymi badaniami terenowymi a metodą wtórnej analizy danych. Taką „hybrydową” metodę dostępności danych badawczych z powodzeniem stosował Erving Goffman, który rozpoczyna swoją książkę *Piętno* cytatem z listu pewnej „napiętnowanej” do działu porad czasopisma dla kobiet (Goffman 2005). „Terenowy” charakter tego typu badań polega na tym, że badacz uzyskuje potrzebny mu do analizy materiał, nie stawiając jednocześnie swojego informatora w „sytuacji badawczej”, lecz wkracza w jego świat, dowiadując się z pierwszej ręki „jak inni ludzie żyją, jak mówią, jak się zachowują, co ich zachwyca, a co martwi” (Frankfort-Nachmias, Nachmias 2001: 299). Materiał badawczy składający się z tylko jednej narracji tworzy procedurę o nazwie „studium przypadku”, która – jak twierdzi Robert Yin – „stanowi jedno z największych wyzwań w badaniach nauk społecznych” (Yin 2014: 35) i „jest preferowaną metodą badania zjawisk współczesnych w sytuacji, gdy nie da się manipulować istotnymi zachowaniami” (2014: 44).

Narratorka, pani Maria Bąk, pisze: „Od momentu kiedy rozpoczęłam poszukiwania pracy a znalezieniem stabilnego zatrudnienia na umowę o pracę, minęło jakieś 7 lat. To był bardzo ciężki czas dla mnie, spotykałam się z wieloma rozczarowaniami oraz bezsilnością i niemocą. Przez ten cały okres poszukiwań odbyłam trzy staże, dwa czasowe zatrudnienia na umowę zlecenie oraz studenckie. Droga była więc ciężka i wyboista” (Bąk 2017: 9). Autorka opisuje przebieg swoich kontaktów z Urzędem Pracy, z Fundacją Aktywizacji Zawodowej FAZON, z Polską Organizacją Pracodawców Osób Niepełnosprawnych POPON, ze Stowarzyszeniem „Integracja”, z Agencją Zatrudnienia Osób Niepełnosprawnych „A-Trybut”. Wszystkie te instytucje mają w zakresie swoich zadań statutowych pomoc osobom niepełnosprawnym w znalezieniu zatrudnienia, jednak z relacji autorki wynika, że podejmują jedynie rutynowe i najczęściej nieskutecznie działania. Ich oferty skierowane są przeważnie do osób słabo wykształconych, oferty dla osób z wyższym wykształceniem należą do rzadkich wyjątków. „Na polskim rynku zawodowym

przeważająca liczba ofert pracy jest skierowana dla ON, które posiadają niskie kwalifikacje zawodowe, a praca ta ma charakter fizyczny. Najczęstsze oferty pracy to: sprzątaczką, pracownik ochrony, portier, pracownik gospodarczy, magazynier, pracownik produkcji, telemarketer, itp.” (2017: 9).

Pasmo rozczarowań wywołało w autorce gorzkie refleksje. Pokazuje ona dysfunkcyjność istniejących form wsparcia. „Samo słowo »Osoba Niepełnosprawna« mówi, że występuje jakaś dysfunkcja zdrowotna organizmu, bardzo często ma ona charakter fizyczny, czyli, mówiąc prościej, osoba taka nie może wykonywać prac fizycznych ze względów zdrowotnych. Wobec tego po co takie oferty? Według mnie to kolejny absurd i upodlenie dla ON. Czy polskie państwo uważa, że ON są mało ambitne, ograniczone? Przecież PFRON, dzięki programowi »Student II«, daje możliwość kształcenia wyższego, dlatego na rynku pracy jest bardzo dużo ON, które mają wysokie kwalifikacje zawodowe. Niestety, państwo nie ma dla nich miejsc pracy. To po co ten program, kształcenie, jeśli nie ma ofert pracy na stanowiska o charakterze umysłowym? My, jako osoby niepełnosprawne, bardzo często wykształcone, w momencie poszukiwania pracy nie oczekujemy kolejnego poradnictwa zawodowego, planowania ścieżki kariery, kursu czy stażu, ale konkretnego zatrudnienia, ofert pracy dla osób wykwalifikowanych. Obecnie większość projektów, które mają aktywizować zawodowo ON, właśnie na tym się skupia. Moim zdaniem kolejne miliony pozyskiwanych pieniędzy z UE wyrzucane są w błoto” (2017: 9).

Mimo trudnych, często upokarzających doświadczeń, autorka nie traci jednak hartu ducha i optymistycznie patrzy w przyszłość. „Pocieszającym dla mnie faktem jest informacja, iż został ogłoszony »Narodowy Program Zatrudnienia Osób Niepełnosprawnych«, którego założenia mają zmieniać sytuację osób niepełnosprawnych na rynku pracy. PFRON realizuje nowe programy »Absolwent«, »Stabilne zatrudnienie«, »Praca – integracja«. Cieszę się, że ten narastający problem w końcu został dostrzeżony. Sama z niecierpliwością czekam na wejście w życie wyżej wymienionych programów. Mam nadzieję, że będą one odpowiednio przemyślane oraz będą w pełni realizowały zamierzone cele” (2017: 11). Przywołana relacja opublikowana została w roku 2017. Dopiero z kilkuletniej perspektywy czasowej będzie można ocenić praktyczne zastosowanie i skuteczność nowo powstałych rozwiązań.

W sferze deklaracji proponowane rozwiązania wydają się bardzo atrakcyjne. Niemniej jednak do dzisiejszego dnia nie doczekały się jeszcze konkretnych realizacji. Deklaracja o przygotowywaniu w 2016 r. Narodowego Programu Zatrudniania Osób Niepełnosprawnych brzmiała entuzjastycznie⁵. Rok później w czasopiśmie „Integracja” ukazał się wywiad z ówczesnym prezesem PFRON, panem Robertem Kwiatkowskim, w którym twierdził on, że „udało się wpisać Narodowy Program Zatrudniania Osób Niepełnosprawnych do programu wiceministra Mateusza Morawieckiego”⁶. Od tamtego czasu trudno się jednak doszukać konkretnych systemowych wdrożeń.

Podjęmowane są kolejne próby, mają one jednak charakter projektowy, a więc niejako „doraźny”, oraz lokalny. Działania te podejmowane są dzięki wdrożeniu przez PFRON projektu „Absolwent” (patrz poprzedni paragraf). Mimo krytycznych uwag dotyczących tego projektu, należy mocno podkreślić, że niezależnie od efektywności podejmowanych

działań – którą będzie można ocenić dopiero pod koniec 2020 r., kiedy poszczególne projekty dobiegną końca – niezmiennie istotny jest sam fakt podejmowania licznych działań aktywizujących i przybliżenie zarówno opinii publicznej, jak i samym niepełnosprawnym, ogromnego ciężaru gatunkowego problemu zatrudniania absolwentów. Przykładowo, Fundacja Sustinae realizuje projekt współfinansowany ze środków PFRON „którego celem jest wsparcie 50 absolwentów i studentów ostatniego roku studiów warszawskich uczelni w wejściu na rynek pracy. Wsparcie zostanie zrealizowane poprzez zintegrowane działania oparte o pogłębioną diagnozę sytuacji uczestnika w kontekście biospołecznym, z uwzględnieniem czynników osobowych i środowiskowych, wyznaczenie i wdrożenie indywidualnej ścieżki kariery zawodowej, współpracę z asystentem rynku pracy i trenerem aktywizacji oraz grupowy trening pracy. Ponadto, projekt zakłada dodatkowe narzędzia aktywizacji dla osób z niepełnosprawnością w stopniu znacznym i umiarkowanym – szkolenia zawodowe, płatne staże zawodowe oraz dodatek motywacyjny”⁷. Ta sama Fundacja Sustinae realizuje w okresie 11.10.2018–30.09.2020 projekt „Od studenta do specjalisty – kompleksowy program wsparcia niepełnosprawnych studentów i absolwentów na otwartym rynku pracy”. „Celem projektu jest wsparcie w wejściu na rynek pracy 150 absolwentów i studentów ostatniego roku studiów w województwach: małopolskim, mazowieckim i śląskim (po 50 osób z każdego województwa). Wsparcie zostanie zrealizowane poprzez zintegrowane działania oparte o diagnozę sytuacji beneficjentów, polegające na: wyznaczeniu i wdrożeniu indywidualnej ścieżki kariery zawodowej, świadczeniu poradnictwa zawodowego, wsparciu asystenta rynku pracy, grupowych warsztatach treningu pracy, podniesieniu kwalifikacji poprzez szkolenia zawodowe i umożliwieniu zdobycia praktycznego doświadczenia zawodowego”⁸.

Wielkopolska Fundacja im. Doktora Piotra Janaszka PODAJ DALEJ „rozpoczęła realizację nowego programu, który ułatwia start zawodowy niepełnosprawnym studentom ostatnich lat szkół wyższych i ich absolwentom z roczników 2017 i 2018. W ramach projektu ABSOLWENT Fundacja oferuje bezpłatne, systematyczne konsultacje (także on-line) z doradcą zawodowym, coachem i pośrednikiem pracy. Pomaga przejść merytorycznie i emocjonalnie przez proces rekrutacji, znajduje odpowiedniego pracodawcę i negocjuje warunki umowy o pracę i staż zawodowy z nowym pracownikiem. Wspiera także przez 6 miesięcy i merytorycznie, i finansowo tych, którzy zdecydują się na otwarcie i poprowadzenie własnego biznesu”⁹.

Można powiedzieć, że po wielu latach stagnacji, od kilku lat wiele się dzieje w dziedzinie na razie tylko projektów – a w niedalekiej przyszłości może także realnych, efektywnych i stabilnych procesów zatrudnieniowych niepełnosprawnych absolwentów szkół wyższych.

BIBLIOGRAFIA

- Bąk, Maria (2017). *Sytuacja osób niepełnosprawnych z wyższym wykształceniem na rynku pracy – moje osobiste doświadczenia*. „Niepełnosprawność – zagadnienia, problemy, rozwiązania”, nr III/2017(24), s. 7–11.
- Chrzanowska, Iwona (2018). *Pedagogika specjalna. Od tradycji do współczesności*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Chłoń-Domińczak, Agnieszka, Felczak, Joanna, Gilga, Krystyna, Kaczan, Radosław, Maliszewska, Anna, Peda, Krzysztof, Rygielski, Piotr, Sitek, Michał (2018). *Badanie sytuacji zawodowej niepełnosprawnych absolwentów szkół wyższych w zależności od ich ścieżki edukacyjnej, ze szczególnym uwzględnieniem uczestników programów aktywizujących społecznie i zawodowo (programy Student I, Student II oraz inne)*. Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych.
- Frankfort-Nachmias, Chava, Nachmias, David (2001). *Metody badawcze w naukach społecznych*. Poznań: Zysk i S-ka.
- Giermanowska, Ewa. (2016). *Pierwsze doświadczenia zawodowe niepełnosprawnych studentów i absolwentów szkół wyższych*. W: Bernadet Szczupał, Katarzyna Kutek-Sładek (red.). *Wielowymiarowość integracji społeczno-zawodowej studentów z niepełnosprawnością*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie, s. 97–111.
- Giermanowska, Ewa, Kumaniecka-Wiśniewska, Agnieszka, Raclaw, Mariola, Zakrzewska-Manterys, Elżbieta (2015). *Wprowadzenie*. W: Ewa Giermanowska, Agnieszka Kumaniecka-Wiśniewska, Mariola Raclaw, Ewa Zakrzewska-Manterys. *Niedokończona emancypacja. Wejście niepełnosprawnych absolwentów szkół wyższych na rynek pracy*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, s. 7–22.
- Goffman, Erving (2005). *Piętno. Rozważania o zranionej tożsamości*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Izdebski, Albert (2010). *Niepełnosprawni studenci na Uniwersytecie Warszawskim*. W: Barbara Gąciarz (red.). *Niepełnosprawni studenci w społeczności akademickiej. Źródła sukcesów i porażek w integracji społecznej i aktywności zawodowej*. Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN, s. 164–180.
- Kukla, Daniel, Duda, Wioleta, Czerw-Bajer, Monika (2011). *Osoby niepełnosprawne w systemie edukacji i poradnictwa zawodowej*. Warszawa: Wydawnictwo Difin.
- Kukulak-Dolata, Iwona, Sobocka-Szczapa, Halina (2013). *Analiza sytuacji osób niepełnosprawnych w Polsce i Unii Europejskiej. Raport przygotowany w ramach projektu „Zatrudnienie osób niepełnosprawnych – perspektywa wzrostu”* (red. naukowa Elżbieta Kryńska). Warszawa: Instytut Pracy i Spraw Socjalnych.
- Niecewicz, Ewa (2011). „AlmaLaurea” – włoskie doświadczenie w badaniu losów absolwentów. „Nauka i Szkolnictwo Wyższe”, 2/38.

- Ostrowska, Antonina (2018). *Przedmowa*. W: *Skala i struktura zjawiska niepełnosprawności w m. st. Warszawie. Raport badawczy*. Warszawa/Sopot.
- Rymsza, Marek (2013). *Aktywizacja w polityce społecznej. W stronę rekonstrukcji europejskich Welfare States?* Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN.
- Slany, Krystyna (2014). *Osoby niepełnosprawne w świetle Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań z 2011 r. – wybrane aspekty*, „Niepełnosprawność – zagadnienia, problemy, rozwiązania”, II/2014(11), s. 44–62.
- Yin, Robert K. (2014). *Studium przypadku w badaniach naukowych. Projektowanie i metody*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Zakrzewska-Manterys, Elżbieta (2015). *Sytuacja edukacyjna niepełnosprawnych studentów*. W: Ewa Giermanowska, Agnieszka Kumaniecka-Wiśniewska, Mariola Raclaw, Elżbieta Zakrzewska-Manterys. *Niedokończona emancypacja. Wejście niepełnosprawnych absolwentów szkół wyższych na rynek pracy*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, s. 23–34.

AKTY PRAWNE

Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym (Dz.U. 2005 nr 164, poz. 1365).

ŹRÓDŁA INTERNETOWE

- <https://krakow.dlastudenta.pl/studia/artikul/projekt-wspierajacy-niepelnosprawnych-studentow-i-absolwentow-szkol-wyzszych,128708.html> (dostęp: 26.01.2018).
- <http://www.mwse.edu.pl/zycie-studenckie/studenci-niepelnosprawni/projekt-od-studenta-do-specjalisty> (dostęp: 3.10.2019).
- <http://niepelnosprawni.gov.pl/art,876,pozytywny-trend-w-zakresie-sytuacji-osob-niepelnosprawnych-na-ryнку-pracy> (dostęp: 3.10.2019).
- <http://www.watchdogpfron.pl/czy-program-absolwent-polepszy-sytuacje-niepelnosprawnych-na-ryнку-pracy/> (dostęp: 9.03.2017).
- <https://wiadomosci.onet.pl/kraj/aby-niepelnosprawny-absolwent-dostal-dobra-prace/1gfxsjc> (dostęp: 31.01.2019).
- www.bon.uw.edu.pl/o-nas/ (dostęp: 15.09.2018).
- www.procesbolonski.uw.edu.pl (dostęp: 3.10.2019).

PRZYPISY

- 1 www.bon.uw.edu.pl/o-nas/ (dostęp: 15.09.2018).
- 2 <http://niepelnosprawni.gov.pl/art,876,pozytywny-trend-w-zakresie-sytuacji-osob-niepelnosprawnych-na-ryнку-pracy> (dostęp: 3.10.2019).
- 3 www.procesbolonski.uw.edu.pl (dostęp: 3.10.2019).
- 4 <http://www.watchdogpfron.pl/czy-program-absolwent-polepszy-sytuacje-niepelnosprawnych-na-ryнку-pracy/> (dostęp: 9.03.2017).
- 5 www.niepelnosprawni.pl/ledge/x/432917 (dostęp: 7.12.2016).
- 6 „Integracja” nr 1(141)/2017, s. 10.
- 7 <https://krakow.dlastudenta.pl/studia/artukul/projekt-wspierajacy-niepelnosprawnych-studentow-i-absolwentow-szkol-wyzszych,128708.html> (dostęp: 26.01.2018).
- 8 <http://www.mwse.edu.pl/zycie-studenckie/studenci-niepelnosprawni/projekt-od-studenta-do-specjalisty> (dostęp: 3.10.2019).
- 9 <https://wiadomosci.onet.pl/kraj/aby-niepelnosprawny-absolwent-dostal-dobra-prace/1gfsxjc> (dostęp: 31.01.2019).